

Âyinhanlar, semâhânenin nisbeten yüksekçe bir yeri olan ve mutrip (veya mutriphâne) denilen yerde sazlarla beraber oturur ve âyin okurlar. Buna "mutribe çıkmak" da denir. Mevlevîlik dışındaki diğer tarikatlarda "zâkir", Arabistan'daki tekkelerde "münşid" adını alan âyinhanlara Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî zamanında "güyende" veya "kawâl" denirdi. Semâ esnasında okunacak eserler, önce kudümzenbaşının idaresinde kudüm ve halîlenin de iştirakiyle âyinhanlar tarafından meşkedilir, iyice öğrenildikten sonra mukabele günü adı da verilen âyin günlerinde son olarak semâdan evvel neyzenlerin de katılmasıyla genel prova mahiyetinde tekrar edilirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Eflâkî, *Menâkıbü'l-'ârifîn* (nşr. Tahsin Yazıcı), Ankara 1976-80, I, 99, 173, 175, 182, 222; II, 588, 593, 794, 823; Pakalın, I, 125; Ezgi, *Türk Musikisi*, III, 85, 101-102; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 370, 464; Halil Can, "Mevlevî Âyini", *Hız. Mevlânâ ve Mevlevî Âyinleri*, İstanbul 1969, s. 21, 25; Efdalüddin, "Âyin-i Şerif", *İTA*, I, 675.

CİNUÇEN TANRIKORUR

ÂYİNNÂME

(آیین نامه)

Devlet ve toplum hayatında
örf ve âdetlerden kaynaklanan
merasim ve teşrifat kurallarıyla
her seviyedeki devlet adamının
uyması istenen kaideleri ihtiva eden
kitaplara verilen genel ad.

"Örf, âdet, kanun, merasim, usul ve kural" anlamındaki Farsça âyin ile "kitap" anlamındaki nâme kelimelerinden meydana gelen bu deyim Pehlevî dilinde even-nâmeg şeklinde yazılmakta ve "âdâb-ı muâşeret, kurallar kitabı" anlamında kullanılmaktaydı. Deyim, İslâmî devre Arap edebiyatına ve Yeni Farsça'ya âyinnâme olarak geçmiştir. Mes'ûdî *et-Tenbîh*'inde âyinnâme'den bahsederken Arapça karşılığının kitâbü'r-rûsûm olduğunu söyler. Sâsânîler devrinde daha çok âdâb-ı muâşeret, örf ve âdet, merasim, sanat, zenaat ve değişik bilimlerle ilgili metinler için kullanılmakla beraber aynı devrede mektup yazmanın, satranç, okçuluk ve çevgan oyununun kuralları, Zerdüştiliğin emirleri ve hatta bir hocanın öğrencisine nasihatları gibi farklı konuları ihtiva eden metinler için de kullanılır.

miştir. Aynı dönemde resmî devlet protokolü için de aynı tabir kullanılmaktaydı. İslâmî devre Arap edebiyatında nasihat-ül-mülûk ve İran edebiyatında siyâsetnâme türünün ortaya çıkmasına sebep olan hudaynâme ile, şehnâme türünün doğmasını sağlayan ve Sâsânî İmparatorluğu'ndaki 600 değişik resmî makam ve rütbeyi anlatan ve bir çeşit teşrifat kitabı mahiyetindeki gâhnâme de âyinnâmenin birer bölümüdür. Görüldüğü gibi İslâm öncesi İran kültüründe âyinnâme tabiri çok geniş bir sahayı ve çok değişik konuları ihtiva ediyordu.

İslâmî dönemde İbnü'l-Mukaffa' ve başkaları tarafından Arapça'ya tercüme edilen daha çok din dışı âyinnâme metinleri, gerek Arap gerekse İran edep* literatüründe büyük ilgi uyandırıyor. Mes'ûdî *et-Tenbîh*'inde âyinnâmelerin Pehlevîce asıllarının binlerce sayfa tuttuğunu ve hepsini elde etmenin imkânsız olduğunu belirterek bunların Zerdüşť rahipleriyle o dinin ileri gelen temsilcilerinde bulunduğunu söyler. İbn Kuteybe *Uyûn-ü'l-aḥbâr*'ında İslâm öncesi İran hıkimiyatı ve Sâsânîler devrinin çeşitli yönlerini anlatmak için âyinnâmeden alıntılar yapar. Câhiz *Kitâbü't-Tâc fî aḥlâkı'l-mülûk* adlı eserinde, Bîrûnî de *Kitâbü'l-Cevâhir*'inde İran mitolojisiyle ilgili olarak âyinnâmeden bahsederler.

Âyinnâmenin muhtasar bir Arapça tercümesi, sadece I. Erdeşir'e ait olduğu iddia edilen vecizeleri ihtiva eder. Bu vecizeler ise asaletin kuralları ile gereklerini ele almakta ve Sâsânî sosyal hayatını aksettirmektedir. Âyin kelimesi daha sonraki asırlarda birçok Farsça eserin adı olmuştur. Bu tür kitapların konusu genellikle kanun, töre ve merasimlerle ilgilidir. Bunlar arasında Ekber Şah'ın veziri Ebü'l-Fazl el-Allâmî'nin *Ekbernâme*'sinin *Âyin-i Ekberî* adını taşıyan ve hükümdarın koyduğu kanun ve nizamlarla o devre ait istatistikî bilgileri ihtiva eden III. cildi çok meşhurdur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *Uyûn-ü'l-aḥbâr* (nşr. Müfid Muhammed Kumejha), Beyrut 1406/1986, I, 8, 62; III, 221, 278; IV, 59; Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 107; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 132, 364; Zebîhullah Safâ, *Hamâse Serâyî der İran*, Tahran 1333 hş./1954, s. 56-57; *CHIr*, III/1, s. 363-364, 393; S. H. Takizâde, *Hezâre-i Firdevsî*, Tahran 1362 hş., s. 43; F. Gabrieli, "Â³in", *EJ²* (İng.), I, 306-307; A. Tafazzolî, "Â³in-nâma", *Elr*, I, 692.

ORHAN BİLGİN

ÂYİSE

(آييسه)

Âdetten kesilme (menopoz)
yaşına ulaşan kadın için
kullanılan bir terim.

Sözlük anlamı "ümidini kesmiş kadın" demektir. Belli bir yaşa ulaşan kadınların âdet görmesinden (hayız) ümit kesildiği için bu durumdaki kadınlara dinî-hukukî bir terim olarak âyis veya âyise denmektedir.

Âyisenin durumu bilhassa boşanma iddeti bakımından özellik arz etmektedir. Bu vaziyetteki kadın boşandığında üç ay iddet bekler (bk. et-Talâk 65/4). Kocasının ölümü üzerine bekleyeceği iddette ise âdet gören kadınla âyise arasında fark bulunmamaktadır. Her ikisi de -hamilelik yoksa- dört ay on gün iddet bekler.

Kadının hangi yaştan itibaren âyise kabul edilebileceği konusunda Kitap ve Sünnet'te açık bir hüküm mevcut değildir. Esasen âdetten kesilme yaşı bünye, iklim, ırk ve sosyal duruma göre farklılık göstermektedir. İslâm hukukçuları bölgelerinde ve yaşadıkları zamanlarda edindikleri tecrübelerin ışığında âyiseliğin (iyâs) başlangıç yaşı konusunda elli ile yetmiş yaşları arasında değişen muhtelif görüşler ileri sürmüşlerdir. Çoğunluğun kanaati elli elli beş yaşları üzerinde toplanmaktadır. İmam Şâfiî, âyiseliğin tesbitinde belli bir yaş yerine akra-ba kadınların durumunu dikkate alma esasını benimsemektedir.

Âyiselik çağına ulaşan kadın fiilen de âdetten kesilmişse artık âyise hükmündedir. Bu yaşa ulaşmadan âdetten kesilen kadın âyise kabul edilmez. Bu durumdaki kadın boşanma iddeti konusunda âyiseden farklı hükme tâbidir. Aynı şekilde âyise yaşına ulaştığı halde âdet görmeye devam eden kadın da âyise sayılmaz.

Âyise, ay hesabına göre iddet beklerken âdet görürse, Hanefî ve Şâfiîler'e göre bu âdeti dikkate alınarak yeniden iddet beklemek zorundadır. Hanbelîler'e göre ise ay olarak başladığı iddeti tamamlar. Buna karşılık âdetle göre iddet bekleyen kadın bir veya iki âdet gördükten sonra âdetten kesildiğinde, âyise çağına gelmişse yeniden üç ay iddet bekler; gelmemişse hüküm bakımından âyise yaşına gelmeden âdetten kesilen kadın gibidir (bk. İDDET).

BİBLİYOGRAFYA :

Sahnûn, *el-Müdevvene*, II, 476; Şâfiî, *el-Üm*, IV, 214; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, XI, 638; İbn Kuddâme, *el-Muḡnî*, IX, 92; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, Bulak 1315-18, I, 111; "Âyise", *Mv.Fî*, I, 107-109.

YUNUS VEHBİ YAVUZ

AYKAÇ, Fazıl Ahmet

(1884-1967)

Daha çok mizahî şiirleriyle tanınan
Türk şair ve yazarı.

23 Temmuz 1884'te İstanbul'da doğdu. Babası, çeşitli yerlerde mutasarrıflık yapmış olan Mehmed Celâl Bey, anesi Sâbire Hanım'dır. İlk tahsilini Numûne-i Terakkî Mektebi'nde, rüşdiyeyi babasının mutasarrıf olarak bulunduğu Gümüşhane'de, idâdiyi Musul'da tamamladı. Süleymaniye kasabasında Şeyh Mahvî Efendi'den Farsça dersleri aldı. İstanbul'a döndükten sonra, önce Lycée Français'e, ardından Sanâyi-i Nefîse Mektebi mimari şubesine devam etti; İstanbul'dan Paris'teki Ecole Libre des Science Politiques'in kurlarını takip etti.

Maarif Nezâreti Mekâtib-i Ecnebiyye Kalemî'nde cıraklık, Darphâne kâtipliği ve İzmir Valisi Kâzım Paşa'nın hususi kâtipliğinden sonra, Celâl Sahir'in çıkardığı *Seyyâre* mecmuasındaki yazılarının da tesiriyle 1908'de Dârülmuallimîn'e hoca tayin edildi. Daha sonra Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde estetik ve mitoloji, İstanbul ve Galatasaray liselerinde edebiyat, felsefe, pedagoji, Fransızca ve usûl-i tercüme derslerini okuttu. 1929'da üçüncü dönem Elazığ milletvekili seçildi, yirmi yıldan fazla milletvekilliği yaptı. 5 Aralık 1967'de vefat etti, Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi.

On iki on üç yaşlarına kadar resim ve çizgiye ilgi duyduğunu söyleyen Fazıl Ahmet daha sonra şiirle meşgul olmuş ve ilk denemelerini *Seyyâre*'de yayımlamış-

tır. Bir süre Fecr-i Âtî topluluğu içerisinde de bulunmuş, *Seyyâre*'den başka *Hilâl*, *Tanin*, *Akşam* gibi gazete ve mecmualarda mizahî yazı ve şiirler, felsefî ve ilmi makaleler neşretmiştir. Devrinde, kalemine "ucu pek sivri ve maktat pek keskin" sıfatı verildiği gibi kendisine de "edebiyat mâbedinin şeytani" denmiştir. Tenkitçi bir mizaca sahip olan Fazıl Ahmet, başta Abdülhak Hâmid, Recâizâde Ekrem, Süleyman Nazif ve Mehmed Emin (Yurdakul) olmak üzere devrin meşhur şahsiyetleriyle birlikte zamanındaki bazı hadiseleri alaylı bir dille tenkit etmiştir. Şiirlerinde keskin ve kıvrak bir zekânın mizahından çok, nazîre-mizah karışımı ve çoğu zaman basitleşen bir alay hâkimdir.

Gazete ve mecmualarda kalan şiir ve yazıları dışında kitap halinde yayımlanan eserleri şunlardır: *Terbiyeye Dâir* (İstanbul 1326); *Dîvânçe-i Fâzıl der Vâsî Efâzıl* (İstanbul 1329); *Harman Sonu* (İstanbul 1335); *Kırpıntı* (İstanbul 1342/1924); *Şeytan Diyor ki* (İstanbul 1927); *Gelecek Asırlarda Tarih Dersi* (İstanbul 1928); *İkinci Sis* (İstanbul 1951). Ayrıca çeşitli konuşma, yazı ve hicivlerini *Fazıl Ahmet* ([*Hitabeler, şiirler, hicivler ve sâire*], İstanbul 1934) adıyla bir kitapta toplamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İsmail Habib [Sevük], *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1340, s. 678; a.mlf., *Edebi Yeniliğimiz*, İstanbul 1932, s. 475-479; Reşat Ekrem Koçu, "Aykaç, Fazıl Ahmet", *İst.A*, III, 1599-1600; Zeynep Kerman, "Aykaç, Fazıl Ahmet", *TDEA*, I, 246.

KÂZIM YETİŞ

AYLIK ANSİKLOPEDİ

Server İskit tarafından
iki seri halinde yayımlanan
ansiklopedi.

Birinci seri 1 Mayıs 1944 tarihinde aylık fasiküller halinde yayımlanmaya başlanmış ve her ayın 15'inde çıkmaya devam ederek 15 Nisan 1949 tarihli 60. fasikül ile beş cilt olarak tamamlanmıştır. Aynı yılın temmuz ayında yayımına başlanan ikinci seri ise 1 Haziran 1950 tarihli 12. sayıdan sonra neşredilememiştir.

Aylık Ansiklopedi'nin ilk serisi Fransızlar'ın *Larousse Mensuel*'i örnek alınarak hazırlanmıştır. Yayıncının ifadeyle eser, "ansiklopediye girecek değer olup bir ay zarfındaki hadise ve icaplar dolayısıyla ön plana giren mevzuları

hemen işleyip sütunlarına almakta, geçmişteki mevzuları da yıl dönümlerinin yeni aylara tesadüfı, yahut herhangi diğer bir vesile ile sayfalarına koymaktadır". Türkçe'de türünün hemen tek örneği sayılabilecek ve döneminde belli bir boşluğu doldurmuş olan eser, bu özelliği sebebiyle adındaki "ansiklopedi" kelimesine rağmen daha çok aylık bir dergi niteliğindedir. Ali Fuat Başgil, A. Süheyl Ünver, Fuad Köprülü, Ömer Rıza Doğrul, Peyami Safa, Selim Nüzhet Gerçek, Suut Kemal Yetkin gibi devrin tanınmış birçok fikir, sanat ve ilim adamı eserin yazar kadrosunu oluşturmaktadır. Fasiküllere ek olarak verilen dörder sayfalık ilâvelerde ise her ayın önemli iç ve dış olayları ile II. Dünya Savaşı kronolojisi ve V. cildin sonundaki indeks, eserden istifadeyi arttıran ve kolaylaştıran iki önemli özelliktir. Eserin bir başka özelliği de metinlerin resim, harita ve bazı marş ve şarkıların notalarıyla zenginleştirilmiş olması ve renkli tablolar ihtiva etmesidir.

Aylık Ansiklopedi'nin ikinci serisi birincisinden daha küçük boydadır. Aynı metin kısmı birinci seriden farklı bir şekilde ve üç ayrı forma halinde işlenmiş olup bunlardan ilki aktüalite, ikincisi tarih, üçüncüsü de birinci serinin devamı mahiyetindedir. Önceden yayımlanmış bazı makaleler yıl dönümleri münasebetiyle ve daha çok özetlenerek bu seride de yer almış, ilkinde olmayan konular ise diğerlerine nisbetle daha geniş olarak işlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984), İstanbul 1984, s. 232; "Aylık Ansiklopedi", *TA*, IV, 386; "Aylık Ansiklopedi", *İst.A*, III, 1603; "Aylık Ansiklopedi", *TDEA*, I, 247.

KÂZIM YETİŞ

Fazıl
Ahmet
Aykaç

Aylık Ansiklopedi'nin iç ve dış kapağı

